

ESHITISHDA KAMCHILIGI BO'LGAN BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN LOGOPEDIK ISHLAR

Qosimova Marhabo

Namangan davlat pedagogika insitituti

Pedagogika fakulteti Maxsus

Pedagogika yo`nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada eshitishning inson hayotida hamda nutq shakllanishidagi ahamiyati, eshitishdada nuqsoni mavjud bolalarning xususiyatlari, ular bilan olib boriladigan pedagogik va logopedik ishlar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: surdopedagogika, eshitish, analizator, nutq, kar, zaif eshituvchi.

Eshitishning inson hayotida tutgan o'rnini beqiyosdir. Og'zaki nutqning shakllanishida eshituv analizatori, nutqni harakatga keltiruvchi analizator ishtirok etadi. Nutqni harakatga keltiruvchi analizator eshituv analizatori bilan o'zaro bog'langan holda ishlaydi, eshituv analizatorining rivojlanish darajasi esa ko'p jihatdan talaffuzga bog'liq. Nutq eshituv organlari vositasi bilan idrok etishga asoslangan bo'lib, atrofdagilarga taqlid qilish yo'li bilan rivojlanib boradi. Bola nutqning o'sib borishi tovushlar talaffuzi, fiziologik va fonematik eshitishning kamol topib borish darajasi bilangina xarakterlanib qolmay, balki eng muhimi o'z nutqi va atrofdagilar nutqidagi so'zlarning tuzilishini, tovush tarkibini farqlay olish qobiliyati bilan xarakterlanadi.

Ba'zi bolalardagi sensor (eshitish yoki ko'rishning pasayishi) va aqliy rivojlanishdagi qo'pol kamchiliklar shuningdek, bolalar miya falajlanish kasalligida kuzatiladigan harakat sferasidagi buzilishlar bolalar nutqining hamma komponentlarini (talaffuz, leksik-grammatik) rivojlanmay qolishiga olib kelishi mumkin, barcha holatlarda bular o'ziga xos etiopatogenetik xususiyatga ega bo'lganligi sabab, korreksion ta'sir etish metodlarini differensial qo'llashni talab etadi.

Ta'limiy vazifalar

-Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda ta'limga bo'lgan qiziqishni uyg'otish, ularning rivojlanishi va mustaqil bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish uchun sharoitlar yaratish;

-Eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning dunyoqarashini shakllantirish va kengaytirish;

- Kar va zaif eshituvchi bolalar tafakkurining rivojlanishini ular imkoniyatlarini hisobga olgan holda taminlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;

- O'quv faoliyati malaka va faoliyatlarini shakllantirish og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish, maqsadga yo'naltirilgan ta'lim sharoitida kognitiv jarayonlarni faollashtirish

- Kasbiy faoliyatga tayyorlash, zamonaviy ijtimoiy -iqtisodiy sharoitlarda mehnat faoliyati uchun lozim bo'lgan tasavvur, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish.

Logopedik ta'sir eshitishi qisman pasaygan zaif eshituvchi bolalar bilan olib boriladigan ishda samarali qo'llanishi mumkin. F.F. Rau, L.V.Neyman va V.I. Belyukovlarning tariflashicha "zaif eshitish deb eshitishning shunday pasayishiga aytiladiki, bunda nutqni idrok qilishda qiyinchiliklar tug'iladi biroq maxsus yaratilgan shart sharoitlarda (ovozni kuchaytirish, gapiruvchining bevosita quloqqa yaqin kelishi, tovush kuchaytiruvchi asboblarni qo'llash va hokazo) eshitishi yordamida nutqiy muloqotga kirishish mumkin bo'ladi. Eshituvi pasaygan bolalar uchun bevosita eshituv kamchiligi bilan bog'liq nutq komponentlarining (tarkibiy qismlar) shakllanmaganligi xosdir. U nutqning barcha tomonlarini qamrab oladi. Biroq zaif eshituvchilarda eshituv funksiyasi holati bilan bog'liq bo'lmagan nutqiy kamchiliklarning shakli ham kuzatiladim. Bular duduqlanish, nutq tempining buzilishi, rinolaliya, optik disgrafiya va disleksiya, dizartiriya, mexanik dislaliya, ovoz buzilishi, alaliya, erta bolalar afaziyasi zaif eshituvchilarda ko'pincha so'zlarning noto'g'ri moslashuvi, kelishik qo'shimchalarini noto'g'ri qo'llash, ko'makchilarni tushirib qoldirish, ortiqcha ko'makchilarni qo'llash va boshqa xatolar kuzatiladi. Har xil turdagi agrammatizmlar hatto yuqori sinf o'quvchilarini qiyinchilik bilan o'zlashtiruvchi murakkab gaplarni qo'llaganda yanada ko'proq kuzatiladi. Zaif eshituvchilarning yozma nutqi ko'p hollarda og'zaki nutq kamchiliklarini aks ettiradi. Uning buzilishini shartli ravishda ikkita asosiy guruhga bo'lamiz:

1) qo'pol agrammatizm, ko'makchilarni noto'g'ri moslash va qo'llashda, gapning birinchi va ikkinchi darajali bo'laklarini tushirib qoldirishda ifodalanadi va hokazo.

2) zaif eshituvchilarda mavjud bo'lgan qo'pol fonetik fonematik rivojlanmaganligi bilan bog'liq disgrafiya shakllarining borligi (akustik va artikulator-akustik disgrafiya).

Zaif eshituvchilarda disleksiya muammosi hozirgi vaqtga qadar o'rganilmay kelinmoqda. Ular orasida fonetik fonematik rivojlanmaganlikka asoslangan fonematik disleksiya birmuncha keng tarqalgan. Zaif eshituvchi bolalarni logopedik tekshirish nutq buzilishining alomatlari va kechishini har tomonlama va to'liq aniqlashga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Bu korreksion ta'sirning differensiyalashgan va etiopatogenetik asoslangan usullarini qo'llash imkonini beruvchi differensiyalashgan diaqnoz qo'yishni maqsad qilib qo'yadi. Zaif eshituvchi bolalarni tekshirish jarayonida ko'pincha sensor alaliyani zaif eshitishdan farqlab olish ehtiyoji tug'iladi. Zaif eshituvchilarning impressiv nutqini tekshirish singari ekspressiv nutqini har tomonlama tekshirish muhimdir. Agar nutq rivojlanmaganligidan tashqari eshitish funksiyasi holati bilan bevosita bog'liq bo'lmagan nutqning qandaydir boshqa buzilishlari mavjud bo'lsa (masalan duduqlanish, rinolaliya va boshqalar) u holda tekshirish nomlangan kamchiliklar alomatlarining ketishi bilan to'ldiriladi. Barcha

bunday hollarda zaif eshituvchilarni logopedik tekshirish normal eshituvchi bolalarni tekshirishdan tubdan farq qilmaydi. Asosiy o'ziga xoslik, bola eshitish funksiyasini nuqsonliligini hisobga olish muhim. Xususan tekshirish davomida, bolaning o'ziga taklif qilingan nutqiy materialni qanchalik eshitayotganligiga doimo e'tiborni qaratib turishga to'g'ri keladi. Aks holda ayrim vazifalar ularga tushunarsiz bo'lib qolishi mumkin, bu noto'g'ri tashxisga olib keladi. Yahshi eshitishni taminlash uchun quyidagilardan foydalaniladi: ovoz balandligini kuchaytirish, gapiruvchi bilan bolaning quloq suprasi orasidagi masofani qisqartirish, tovush kuchaytiruvchi asboblari (ko'pincha, individual foydalanish uchun eshitish apparati).

Bolalarda tovushlarni eshitish differentsiyasi holatini baholashda yo'l qo'yiladigan xatolarni oldini olish uchun tekshirish jarayonida ko'ruv idrokining ishtirokini cheklash maqsadida logoped yuzini ekran bilan to'sishi kerak. Bu shartga rioya qilinmasa, bola artikulyatsion xususiyati bo'yicha tovushlarni farqlashi mumkin ya'ni ko'rish orqali so'zlarni idrok qiladi.

Og'zaki diktantlarni o'tkazishda ham ko'ruv idrokini chegaralash lozim, biroq bunda ham zaif eshituvchilarda yozuv jarayonida o'zlarida mavjud so'z obrazlariga tayanishlari mumkin. Lug'atni boyitish va mustahkamlash hamda nutqning grammatik qurilishini shakllantirish bo'yicha ish tizimi A.G.Zikeyeva, K.G.Korovina va boshqa mualliflar ishlarida yoritilgan. Zaif eshituvchi bolalarni yangi so'zlar bilan tanishtirishda, uni to'liq idrok qilishni taminlash kerak. Bunga so'zni yetarlicha baland va aniq talaffuz qilish hisobiga erishiladi. Xususan so'zning bir vaqtning o'zida (urg'usiz qismlari bilan bir xil) talaffuz qilish va bola diqqatini gapiruvchining artikulyatsiyasiga qaratish va hokazolar ham shular jumlasidandir. Zaif eshituvchi o'quvchilarni yani grammatik shakllar bilan tanishtirishda ham shunday qoidalarga rioya qilinishi lozim.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak eshitishida kamchiligi bo'lgan bolalar alohida e'tibor talab qiladigan bolalar sanalishadi. Shunday ekan bunday bolalarga bor e'tiborimizni qaratib ular bilan pedagogik ishlarni amalga oshirishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mo'minova L.R. M 99 Maxsus psixologiya: o'quv qo'llanma / L.R. Mo'minova, Sh.M.Amirsaidova, Z.N.Mamarajabova, M.U.Xamidova, D.B.Yakubjanova, Z.M.Djalolova, N.Z.Abidova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. —Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2013. - 272 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Talim to'g'risida"gi qonuni. 2020-yil 23-sentyabr. O'RQ-637-son.

3. Ayupova M.Y. Logopediya: darslik/ M.Y. Ayupova; O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. — T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. —560 b
4. Munira, V., & Shoxistaxon, T. (2024). BOLALAR NUTQINING RIVOJLANISHIDA ATROF MUHIT VA OILANING AHAMIYATI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(1), 59-61.
5. Munira, V., & Sodiqjonovna, M. X. (2024). BOLALARDA YUVINEL REVMATOID ARTRIT KASALLIGINING KELIB CHIQISHI HAMDA UNING OLDINI OLISH CHORALARI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(1), 33-35.
6. Roziqova, M. (2023). Baynalminal oilalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. *Interpretation and researches*, 1(1).
7. Дилмуродова, З. (2023). Развитие способностей детей младшего школьного возраста. *Актуальные проблемы обучения социально-гуманитарных наук в медицинском образовании*, 1(1), 487-493.